VALDOVŲ RŪMŲ ŠIAURINIS KORPUSAS IR JO PRIESTATAS

Egidijus OŽALAS, Evaldas VAILIONIS

Vilniaus Žemutinės pilies valdovų rūmai buvo iš keturių korpusų. Š korpusas, kaip buvo manoma iki šiol, statytas vėliausiai – XVI a. pirmoje pusėje – viduryje. Prie jo Š pusės XVII a. buvo priglaustas priestatas.

Pirmieji Š korpuso archeologiniai tyrimai buvo pradėti 1987 m. (*ATL 1986 ir 1987 metais,* V., 1988, p. 143–146). Vėliau Š korpusas ir jo prieigos buvo tirtos 1988, 1995–1998 m.

1999–2000 m. buvo siekiama patikslinti Š korpuso vietą, jo planą, senuose planuose pažymėto priestato vietą ir statybos laiką.

1999–2000 m. Š korpuso R dalyje tirtas 12x16 m (192 m^2) dydžio plotas. Išsiaiškinta, kad Š korpusas į R nuo rūsio *M* greičiausiai yra turėjęs dvi patalpas, sąlyginai vadinamas patalpomis *N* ir *P*. Š korpuso V patalpoje *N* dar 1995 m. rastos 3 stačiakampio plano atramų liekanos. Išsiaiškinta, kad patalpos *N* plotis yra 11,5 m. Tyrimų metu atkastos Š korpuso dalies (patalpos *P*) plotis – 11,7 m. Patalpos *P* kaip ir patalpos *N* ilgis lieka neaiškus. Kadangi joje, skirtingai nei patalpoje *N*, atramų liekanų nerasta, manoma, kad tarp patalpų *N* ir *P* buvo pertvara.

Š korpuso Š ir P sienos mūrytos lygiagrečiai viena kitai, jų storis – 1,2 m. Patalpos *P* rytinės sienos storis siekia 1,3 m. Patalpos *P* sienos sumūrytos iš renesansinių plytų gotikiniu rišimu. Plytų dydžiai: 31,3x15,6x8,8; 32,2x6,4x8,4; 33,1x17,0x7,9 cm.

Š korpuso Š ir P sienos ties patalpos *P* rytine siena nesibaigia. 1,2 m nuo Š korpuso P sienos į R pusę prasideda arka. Rasta jos pėdos P pusė. Ji mūryta 29,5x 14,6x6,5 cm, 29,5x15,2x6,1 cm dydžio plytomis. 4 m į Š nuo Š korpuso P sienos rastas prie patalpos *P* rytinės sienos prišlietas 2,4x4,2 m dydžio bokštelis (?). Į jo PR kampą greičiausiai rėmėsi Š aukščiau minėtos arkos pėda. Tarp patalpos *P* rytinės sienos ir arkos yra buvęs praėjimas, kuris buvo užpiltas griaunant Š korpusą. Palei arkos R kraštą rasta iš plytų sudėta sienelė (plytų dydžiai 30,9x6,2; 12,6x7,1; 16,9x 7,1; 17,4x9,1 cm). Joje yra metro pločio ir 0,2 m gylio niša. Panašu, kad prieš mūrijant arką, palei patalpos *P* rytinę sieną buvo iškastas 2,5–3 m pločio griovys, kurio R kraštui sutvirtinti ir skirta plytų sienelė.

Į R nuo šios sienelės Š korpuso, P sienoje, jau 1987 m. buvo rasta išlauža, kuri, kaip buvo spėjama, sietina su į rūmus atvestu vandentiekiu. Atkasus minėtą išlaužą iš Š pusės taip pat buvo rasta metalinė vandentiekio vamzdžių jungtis. Aišku, kad būtent šioje vietoje vandentiekis kirto Š korpusą. Jam iškastame griovyje rastas antras XVI a. pradžios koklių lizdas (pirmas rastas 1989 m. P korpuso rūsyje *E*).

Už 3,8 m į pietus nuo patalpos *P* šiaurinės sienos ir 5,6 m į V nuo R sienos rastos krosnies liekanos. Ties patalpos *P* viršutiniu grindiniu išlikusi 2x2,2 m dydžio jos dalis. Krosniai naudotos 30,6x5,5x8,5; 28,2x15,9x7,5 cm dydžių plytos. 1999–2000 m. tyrimų metu atidengta tik dalis šios krosnies.

Patalpoje *P* rasti 4 akmeniniai grindiniai. Prie krosnies iš Š pusės glaudžiasi

trečias akmeninis grindinys, o iš V pusės – pirmas ir antras akmeniniai grindiniai. Į V nuo krosnies liekanų rastas pirmas akmeninis grindinys, užgrįstas tiesiai ant antrojo. Kitur šio grindinio fragmentų nerasta. Galbūt pirmas akmeninis grindinys buvo išgrįstas tik prie krosnies, kad būtų sausiau. Antrasis akmeninis grindinys (viršus – H_{abs} 93,3–93,7 m) sudėtas iš vidutinio dydžio (0,2x0,25; 0,2x0,3 m) akmenų, kuriame lygiagrečiai sienoms išdėti latakai. Latakų gylis apie 0,2–0,3 m. Patalpos grindinys žemėja į ŠV. Palei korpuso Š sieną einantis latakas susijungia su patalpos *N* šiauriniu pasieniu einančiu lataku ir įsijungia į kanalą *M* rūsio Š sienoje, rastą 1995 m. Tarp patalpos *P* antrojo akmeninio grindinio buvo rasta 15 monetų. Jų kaldinimo datos svyruoja nuo 1607 iki 1651 m., todėl galima teigti, kad šis grindinys naudotas XVII a. pirmoje pusėje. Jis sudėtas greičiausiai po 1610 m. gaisro ir naudotas iki 1655–1661 m. karo. Virš šio grindinio rasta didžioji dalis grindų plytelių ir žaliai glazūruotų koklių, datuojamų XVI a. pabaiga – XVII a. pradžia. Į Š nuo krosnies rastas trečias akmeninis grindinys, esantis apie 0,4 m giliau už antrąjį. Tarp šių grindinių rasta XVI a. pabaigos – XVII a. pradžios koklių fragmentų. Šis grindinys prie krosnies dailiai priglaustas. Iš to matyti, kad krosnis yra ankstyvesnė nei antrasis akmeninis grindinys. Panašu, kad patalpoje *P* ji ir užėmė svarbiausią vietą. Krosnis ir gilūs patalpos *P* grindinio latakai leidžia spėti šią patalpą ilgą laiką buvus rūmų virtuve (28 pav.).

Už 2 m į pietus nuo patalpos *P* šiaurinės sienos ir 5 m į V nuo R sienos, po antru akmeniniu grindiniu, rasti mūro fragmentai. Tai greičiausiai pertvarų, susijusių su trečio akmeninio grindinio laikotarpiu, liekanos.

Patalpos *N* ŠR kampe buvo iškastas 3x2,5 m dydžio, trapecijos formos šurfas. Jame ties H_{abs} 91,30 m buvo rastas ketvirtas (?) akmeninis grindinys. Tarp antro ir ketvirto akmeninių grindinių kasti supiltiniai sluoksniai su pavienėmis buitinės keramikos šukėmis. Dar giliau (ties H_{abs} 89,30 m) rastas suardytas medinis grindinys (?). Tarp jo ir ketvirto akmeninio grindinio rastas koklio, datuojamo XV a., fragmentas. Š korpuso Š sienos apačia pasiekta ties H_{abs} 88,30 m, o patalpos *P* rytinės sienos apačia – ties H_{abs} 90,80 m.

Į P nuo Š korpuso *P* patalpos P sienos buvo atkastas rūmų vidinio kiemo akmeninis grindinys (viršus H_{abs} 94,25 m). Šis grindinys buvo sudėtas apie 0,2 m aukščiau už patalpos *P* antrąjį grindinį.

Ieškant XVIII a. planuose ir piešiniuose pavaizduotų rūmų Š korpuso priestato liekanų, 2000 m. buvo iškastas plotas 1 ir šurfai 1–4.

Ploto 1 dydis yra 83,3 m^2. Atidengta trumpesnė nei 12 m ilgio, apie 1,25 m storio Š korpuso Š sienos dalis. Jos viršus išlikęs ties H_{abs} 93,90 m. Siena mūryta iš 33–31x16–15x9–7,5 cm dydžio gelsvai rusvos spalvos plytų. Plytų rišimas – gotikinis (netaisyklingas): ilga-trumpa, tačiau pasitaiko ir 7 trumposios ar 2–3 ilgosios ir trumpoji. Siūlės rievėtos. Sienos viduje buvo dedami ir akmenys. Apie 1 m žemiau išlikusio sienos viršaus yra 13 cm pločio banketė. Žemiau banketės siūlės yra lygios, užglaistytos. Nuardytos sienos paviršiuje ties sandūra su priestato V siena yra išlikęs 15,5 cm pločio lizdas durų ar lango staktai.

3 m į V nuo sandūros su priestato V siena, aptikta 1,15 m pločio užmūryta an-

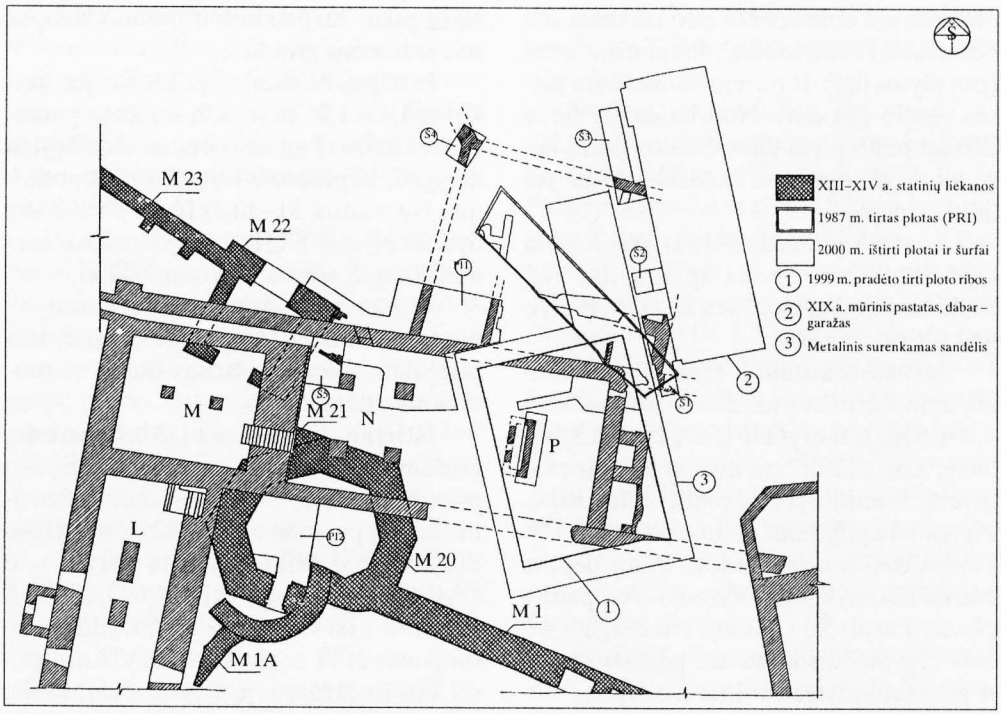

28 pav. Valdovų rūmų šiaurinio korpuso ir jo priestato tyrimai. *R. Armalaitės brėž.*
Fig. 28. Investigations of the northern building and its annex of the Palace of the sovereigns.

ga. Užmūrijimo storis siekia 0,7 m. Sienos vidinėje pusėje lieka 0,6 m pločio laiptas (niša). Naudotos 31–30x16,5–15x8,5–7,5 cm dydžio rusvos gelsvos molio masės plytos. Š korpuso išorinės sienos ir jos užmūrijimo nevienalaikiškumą rodo ir tai, kad Š korpuso išorinės sienos skiedinys yra smulkiagrūdis, užmūrijimo – stambiagrūdis, Š korpuso išorinės sienos siūlės yra užlygintos, užmūrijimo – nelygintos.

Rūmų Š sienos išorėje aptikta 4,8 m pločio priestato dalis. V jo siena priglausta prie Š korpuso išorinės sienos (dėl V sienos Š galo nusėdimo sandūroje susidarė 1–10 cm tarpas; dviejose vietose siena yra įtrūkusi). Siena yra 4,3 m aukščio ir apie 0,77 m storio. Atidengtas 4,20 m jos ilgis. Viršus išlikęs ties H_{abs} 93,85, apie 0,80 m aukščio viršutinė sienos dalis mūryta iš gelsvų, šviesiai rusvų, 28–27x14–15x6–7 cm dydžio plytų, kurių dalis jau buvo naudotos ir seniau. Plytų rišimas renesansinis (netaisyklingas) – eilė ilgainių, eilė trumpainių. Dalis plytų su išilginėmis braukomis. Sienoje yra įmūrytos ir kelios 16 cm pločio bei 2,5 cm storio plokščios čerpės. Sienos viršutinės dalies apačioje yra sumūryta arka, kuri yra įlūžusi. Abiejose sienos pusėse yra banketės. V pusėje

banketė yra apie 0,90 m nuo išlikusio sienos viršaus (10 plytų eilių). Jos plotis – 33 cm (per plytos ilgį). R pusėje banketė yra plytos pločio (14 cm). Nuo banketės siena išlikusi per 8 plytų eiles. Sienos siūlės nelygintos, vietomis jos išsikiša, kai kur yra mūro viduje.

Apatinė pamatinė dalis yra 3,55 m aukščio. Sienos apačia aptikta ties H_{abs} 89,45 m. Pamatų išorė yra šiurkšti, iš plytgalių ir skiedinio.

Atkasta priestato R siena yra pertvarinė, apie 0,6 m storio. Išlikęs jos aukštis – 1,2–1,6 m. Ji mūryta iš 15x7; 15x8; 13,5x8; 34x9; 32x9,5; 27x7 cm dydžio plytų ir puspločių. Sienoje yra ir plytų mūro luitų. Plytgaliai aplipę skiediniu, apdaužyti, t. y. į sieną dėti jau panaudoti. Plytų dėjimo tvarka netaisyklinga. Vyrauja trumpainės plytos. Puspločių rišamoji medžiaga – žemės (?). Siena sudėta ant pilkšvo smėlio ir primestų plytgalių. Prie Š korpuso išorinės sienos ji nepriglausta, yra 20 cm tarpas, užverstas griuvenomis. Tai vėlyvesnės, pertvarinės sienos liekanos. Jos V pusėje, ties sienos apačia, yra išilgai įkastas XX a. vandentiekio vamzdis; tad sluoksniai prie jos yra perkasti.

Rūmų Š korpuso išorėje prie *M 22* R krašto aptiktas nedidelio mūro fragmento kampas, kuris mūrytas ant juosvos žemės. Viena priglausta prie *M 22* R krašto jo dalis yra 0,71 m ilgio (PV–ŠR kryptimi) ir 0,42 m pločio. Išlikęs mūro aukštis – 0,55 m (6 plytų eilės). Naudotos rusvo molio, 30,5x14,5x7,5; 29,5x14,5–15x7,5;15x7; 15x8; 13,5x8 cm dydžio plytos. Prie jo Š krašto, PR kryptimi, yra plytos pločio (29,5x7 cm), 0,2 m ilgio kita mūro fragmento dalis. Išlikęs jo aukštis – 0,3 m. Šio mūro Š pusėje atsidengė du skersinių tašytų rąstų galai. Tai gali būti ir pastato kampas su medinėmis grindimis (?).

Patalpos *N* viduje aptiktos ir jos ketvirtos 1,43x1,25 m dydžio atramos pamatų liekanos. Pamatų sienos sumūrytos nelygiai, laiptuotos. Plytų rišimas gotikinis. Naudotos 31–30,5x16–15,5x8–7 cm dydžio plytos. Siūlės užlygintos. Atrama nuo rūmų Š sienos nutolusi 2,64 m.

Virš atramos aptikta XIX a. statybinių atliekų duobė (13,5–13x6–5 cm dydžio plytgaliai, skiedinys, baltas tinkas su raudonomis dėmėmis).

Ištirtame plote rasti 3 akmeniniai grindiniai. Vienas jų aptiktas Š korpuso priestato viduje, 2 m gylyje nuo dabartinio žemės paviršiaus (H_{abs} 92,52 m). Grindinys turi ryškiai išgaubtą formą – P kryptimi jis žemėja iki H_{abs} 92,17 m, Š kryptimi – iki H_{abs} 92,09 m. Grindinys datuojamas XVI a. pradžia – XVII a. I pusė. Virš jo, tarp dviejų griuvenų sluoksnių, rastos sudegusios vėlyvesnės medinių grindų liekanos. Ant jų aptiktas 1651 m. Ispanijos Nyderlandų Flandrijos Pilypo IV patagonas, keli Jono Kazimiero šilingai (XVII a. II pusė).

Š korpuso Š sienos vidinėje pusėje, apie 1 m nuo dabartinio žemės paviršiaus (H_{abs} 93,11 m), rastas antras akmeninis grindinys. Jis turi lygiagretų rūmų sienai 0,30 m pločio lataką su nuolydžiu į V. Yra ir apie 0,2 m nuolydis nuo grindinio Š krašto (prie rūmų sienos) link latako. Pats latakas greičiausiai buvo išklotas medinėmis lentomis, nes išsiskiria labai lygūs jo kraštai. Vanduo buvo kanalizuojamas į rūmų Š sienoje esantį lataką, kuris yra tik rūsio *M* šiaurinėje sienoje. Grindinio Š kraštas prie rūmų Š sienos nepriglunda, lieka apie 10 cm tarpas.

Š korpuso išorinės sienos ir priestato V sienos išorėje, 1,3 m nuo dabartinio žemės paviršiaus (H_{abs} 92,84 m), rastas trečias akmeninis grindinys. Jis turi 0,67 m nuolydį Š kryptimi (iki H_{abs} 92,17 m). Grindinys gražiai priglaustas prie priestato V sienos banketės.

Šie du paskutiniai grindiniai buvo užversti XVII a. griuvenomis – žaliai glazūruotais plokštiniais kokliais, plytomis, grindų plytelėmis. Rasti keli Jono Kazimiero šilingai. Sluoksniuose buvo daug rusvo molio, daugelis plytų taip pat aplipusios moliu. Plytų dydis – 33x17x9; 32x17x7,5–8,5; 32x16x8–8,5; 30,5x15x7–7,5 cm. Greičiausiai čia buvo suverstos patalpų grindys bei krosnys.

Šurfas 1. Dydis 2x7 m. Iškastas 11 m į ŠV nuo buvusio Šliosbergo namo ŠV kampo, palei XIX a. arklidžių PV kampą. Dalis šurfo pateko į 1987 m. kastą trasą Nr. 1, kita dalis labai apardyta tiesiant komunikacijas. Rasta keletas skirtingo laikotarpio sienų. Šurfo P krašte rasta Š korpuso Š siena, prie kurios priglausta Š–P kryptimi sumūryta siena. Jos plotis – 1,07 m, ilgis – 3,8 m. Į V nuo šios sienos rastas akmeninis grindinys. Tai greičiausiai yra grindinio, 1987 m. rasto tarp Š korpuso mūro 9 ir mūro 10, dalis. Šios sienos Š kraštas gula ant R–V kryptimi pastatytos sienos. Tai tikriausiai 1987 m. rasto mūro 10 tąsa. Ant šių sienų yra užstatyti XIX a. pastato pamatai. Į Š nuo šios sienos rasti dar dviejų mūrų, sumūrytų Š–P kryptimi, fragmentai. Šurfo ŠR kampe rasta arkos P pėda, o ŠV kampe apie metro aukščio sienelė sumūryta iš labai skirtingų dydžių plytų.

Šurfas 2. Dydis 2x2 m. Iškastas 19 m į ŠV nuo buvusio Šliosbergo namo ŠV kampo, palei XIX a. arklidžių V sieną. Jame ties H_{abs} 92,00 m rastas akmeninio grindinio fragmentas.

Šurfas 3. Dydis 2x8 m. Iškastas 27 m į ŠV nuo buvusio Šliosbergo namo ŠV kampo, palei XIX a. arklidžių V sieną. Šurfo P dalyje rasta 0,8 m storio Š korpuso priestato Š siena (viršus H_{abs} 93,70 m). Į P nuo jos, ties H_{abs} 93,00 m, rastas geltonų plytų grindinys. Plytų matmenys: 15,7x31x6,2; 31,2x15,4; 31x16. Į Š nuo šios sienos rastas akmeninis grindinys (H_{abs} 93,05–92,50 m), žemėjantis į Š. Ant šio grindinio rasta daug smulkių buitinės keramikos šukių, 13 Jono Kazimiero šilingų bei vienas Kristinos šilingo falsifikatas. Šurfo Š pakraštyje rastas perkasimas. Jame, ties H_{abs} 91,50 m, po akmeniniu grindiniu yra grindinio iš raudonų plytų fragmentas. Grindinys nuožulnus į ŠR.

Šurfas 4 iškastas siekiant surasti Valdovų rūmų Š korpuso priestato ŠV kampą. Jis yra 3x2 m dydžio. Apie 1 m gylyje nuo dabartinio žemės paviršiaus aptikta 0,77 m storio rūmų Š priestato V sienos tąsa. Sienos vidinė pusė buvo tinkuota 1–1,5 cm storio tinku. Aptikta ir 3 šurfe rastos rūmų priestato Š sienos tąsa. Ji yra apie 0,8 m storio, priglausta prie priestato V sienos. Priestato vidaus plotis yra 15,65 m. Šurfe po priestato kampu aptiktas dar vieno neaiškaus pastato sienos dalis. Ji ŠV–PR kryptimi yra 1,5 m storio. V pusėje yra 0,45 cm ilgio kontraforso (?) dalis. 0,35 m nuo sienos kontraforso sienoje aptiktas gražiai išmūrytas angokraščio (šaudymo angos ?) ŠV kraštas. Vėliau ant sienos buvo įrengtas apie 0,8 m pločio praėjimas, orientuotas ŠR kryptimi. Jis yra išklotas 26x12,5x5–5,5; 25x12,5x5–5,5; 25x13 cm dydžio plytomis.

Šurfas 5. Dydis 2,8x4 m. Iškastas patalpos *N* ŠV kampe. Buvo siekiama sužinoti, ar nuo vartų bokšto *M 22* į R pusę nebuvo į *M 23* panašios sienos. Tyrimų metu buvo pasiekta patalpos *N* V sienos apačia (H_{abs} 88,40 m) bei rasta sienos *M 31* dalis. Ją reikėtų sieti su *M 22* funkcionavimo laikotarpiu. Jos viršus rastas ties H_{abs} 90,50 m, apačia – H_{abs} 89,70 m. Daugiau apie ją pasakyti bus galima tik atlikus detalesnius tyrimus. Šios sienos Š pusė buvo nuardyta statant Š korpuso Š sieną. Taip pat rasta ir apardytos medinės konstrukcijos dalis (H_{abs} 89,50 m). Gali būti, kad čia būta konstrukcijos, panašios į 1998–1999 m. rastą į P nuo rūmų P vartų. Įžemis pasiektas ties H_{abs} 86,90 m.

Kadangi buvo įrenginėjamas drenažas, tyrimai vyko ir 1995 m. pradėtame tirti aštuoniakampiame bokšte *M 20*. Jame tirtas 5x6 m dydžio plotas. V bokšto patalpos dalyje rasti bent poros gaisrų ir po jų sekusių rekonstrukcijų pėdsakai.

THE NORTHERN BUILDING OF THE PALACE OF SOVEREIGNS AND ITS PENTHOUSE

In 1999–2000, the area of 325 m^2 was investigated in the eastern part of the northern building of Vilnius Lower Castle Palace of Sovereigns. At the investigated parts of the premises (N and P), remains of stone pavement and an oven, fragments of pottery and tiles as well as coins dated to the 16th–17th centuries were found.

RADVILŲ RŪMŲ (3-IOSIOS OFICINOS VILNIAUS ŽEMUTINĖJE PILYJE) TERITORIJOS TYRIMAI

Gintautas RACKEVIČIUS

2000 m. sezono metu PTC LP papildomai tyrinėjo praėjimą tarp Pilies kalno V atraminės sienos ir Radvilų rūmų (3-ios oficinos). Buvo ištirtas bendras 16 m^2 plotas. Nustatyta rūmų R koridoriaus priestato funkcinė paskirtis. Tai buvo tualetas. Į jį buvo patenkama iš viršutinių rūmų aukštų, nes koridoriaus sienoje durų nebuvo. Tualeto bokštas yra stačiakampio plano, orientuotas Š–P kryptimi, 2x3 m dydžio. Išlikusių bokšto sienų aukštis yra 5,5 m. Tualeto Š ir P sienos prišlietos prie rūmų koridoriaus R sienos. Tualeto bokšto R sienoje ties pamatais išmūryta 1,7 m aukščio arka, už kurios yra 1,5x2 m dydžio tualeto kamera, suskliausta 2,5 m aukščio cilindriniu skliautu. Kamera yra stačiakampio plano, orientuota Š ir P kryptimi. Jos Š sienoje yra 0,7 m pločio ir 1,4 m aukščio arkos pavidalo ištekėjimo anga. Tualeto kameros R sienos ir lubų skliauto sankirtoje yra išsėmimo anga, uždengta medinėmis lentomis. Ji yra 0,5 m pločio ir 1,5 m aukščio laiptuota viršutine dalimi. Tualeto mūre vyrauja gelsvos molio masės renesansinių proporcijų plytos, rištos šviesiai pilku kalkių skiediniu, pamatų lygyje įmūryti ir lauko akmenys. Pagrindinis naudotas plytų rišimo būdas – gotikinis. Tualetas pastatytas XVI a. viduryje kartu su Pilies kalno atramine ir rūmų koridoriaus siena. Jis buvo naudojamas pagal paskirtį iki XVII a. vidurio.